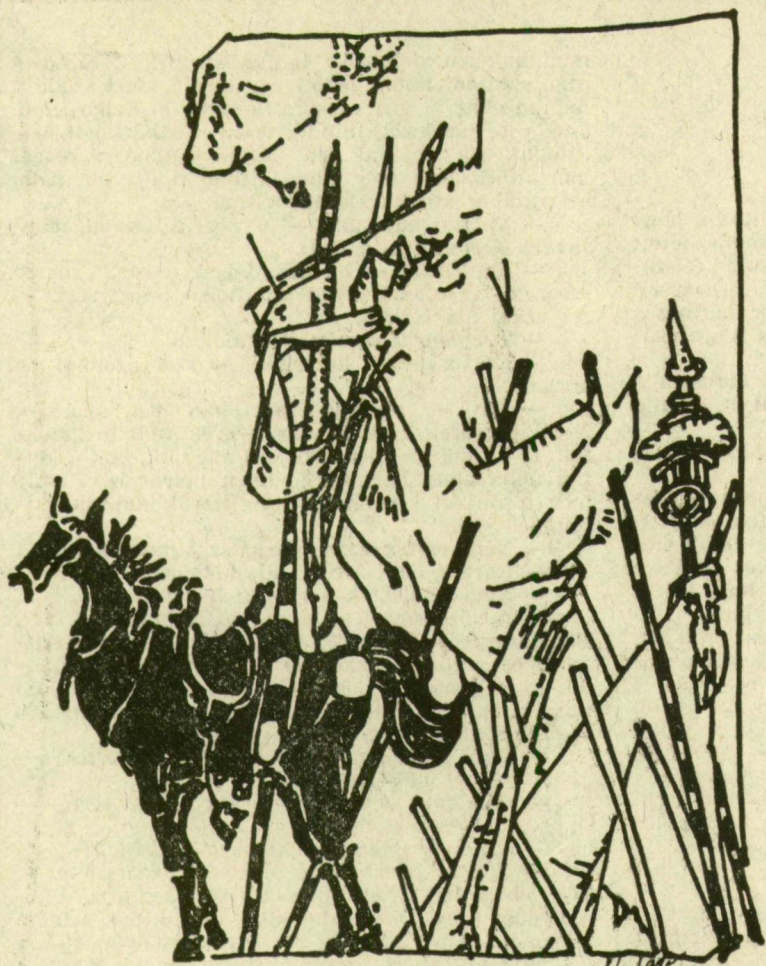

VÁRADI GÁBOR RAJZA

József Attila

Szállj költemény...

Szállj költemény, szólj költemény
mindenkihez külön-külön,
hogy élünk ám és van remény, —
van idő, csipjük csak fülön.

Nyugtasd a gazdagok riadt
kis lelkét — lesz majd kegyelem.
Forrást kutat, nem vért itat
a szabadság, s a szerelem.

Szólítsd, mint méla borjúszej
a szorgalmas legényeket —
rágd a szívükbe — nem muszáj
hősnek lenni, ha nem lehet.

1936

Csorba Győző

Szárszó, 1937. december 3.

József Attila szellemének

Már amikor fát lopni jártál
hogy melegedj — tél volt — a lángnál
láttad: a zörgő vagonokban
hogy a meleg valahol ott van

Darab csönd a földhöz lapultál
olaj-szén-gyomszag-göncbe bújtál
hitted hogy végső gyógyulásod
csak ilyen tájakon találod

Meleget kaptál is — kihülve
megoldást — mindent túlkerülve
De kezded ronccsá nyomorítva
már le nem írta le nem írta!

Lődi Ferenc

Szerepcsere

Azt mondtad, te vagy a szemem fénye,
láttassál engem nagyon sokáig.
hogy nézhessek a Napba, estebe
és lássam azt is, ha az erdő ázik.

Szépségem, kedves unokám, gyere,
a látnivaló illanó, pereg.
Ünnepélyes ez a szerepcsere:
te ird tovább sosem volt versemet.

Ha vállalod, hát gyürkőzz csak neki
és mondd utánam, hozza, viszi szél.
Egy kóbor lélek lantját pengeti,
s dala csak annyi, több a semminél.

Beléd verekszem minden álmomat,
te váltsd valóra, legszebbik hitem.
Ha Pegazus kell, váltsál gyors lovat,
hogy ne hagyjon le árnyad, senki sem.

Botor bolondul szeretlek. Érzed?
Napfény vagy szürke életem égén.
A csalódástól én megkíméllek:
ha itt lehettem, voltam, tán nem én.

„Szükséges, hogy vers írassék...”

„32 évvel ezelőtt — a fegyintézet nyilvántartó könyvei szerint pontosan 1905. április 11-én, este 9 órakor — lázadás, kémkedés, rám bízott tiltkok elárulása, szeméremstértés, közveszélyes munkakerülés, állandó botrányokozás, beteges hazudozás miatt örökös dologházi fenytetésre ítélték, kilenc hónapig tartó vizsgálati fogság után, elutasítva kegyelmi kérvényemet, átutaltak a javíthatatlan bűnözők világába. A nyomozás eredménytelenségét a hatósági közegek kivallatási adataival palástolták s a kivallatás, mondhatom, egy örökkévalóságig tartott. Hiába hangoztattam ártatlanságomat, a bíróság a nyomozati jelentést s a kikényszerített beismerő vallomást fogadta el az ítélet alapjául...” — így hangzik a költő — József Attila — talán kevéssé ismert prózai önvallomása, melyet ugyanakkor írt, amikor az egyetemünkön Horger Antal-lal történt összeütközésére emlékező versét, a Születésnapomra ímtűt. De ne feleddkezzünk meg arról, hogy ekkor írta talán legszebb anyaversét is, a középkori Mária-himnuszokra is visszautaló Édesanyám, egyetlen drága kezdetűt, amely így hangzott:

Édesanyám, egyetlen drága,
te szüzesség kinyílt virága,
őnnön fájdalomad boldogsága.

Istent alkotok, szívem szenved
hogy élhess, hogy teremtsen mennyet,
hogy jó legyek s utánad menjek!

A költőnek egyébként gyakori fiatal kori szokása volt, hogy születésnapjára verssel köszöntötte magát: 1921-ben több költeményt is írt, s aztán minden évben egy-két verssel ismét köszönti születése napját, egészen 1927-ig. De ha végigolvassuk az életművet, jól látható, hogy ezután csak 1937-ben ír újra hasonló verseket, köztük az idézettek kivétel a Zöld napsütés hintált... kezdetűt, amelyről már korábban bizonyítani próbáltam, hogy nem az Ognés sur Mer-i vagy az abbázai tengerparti fürdőzés emléket idézi fel, hanem egy-egy, a gyerekkorinál is korábbi időszakot, s a vers nem más, mint a lehetetlen megfogalmazása, egy olyan állapot leírása, amelyről az ember — akkor még ösztönként él — nem tud semmit, s ez még a születés pillanatát is megelőző, az anyaméhbeli állapot. A verset záró csönd pedig beszédesebb pszichizmust sugall a kimondott szónál is, arról, hogyan vettetik ki az ember egy derűs, harmonikus világból egy számára ismeretlen, kegyetlen, hideg világba:

Zöld napsütést hintált a tenger lágy, habos vizén,
meztelenül, nagy messzi beúsztam biz én,
a fényes ég, a csipke víz pöljája testemen,
bölcsőben fekve ringtam ott, behunyva két szemem.

En nem tudom, hogyan, mi volt. A locska őselem,
a víz kihűlt és nagy hideg zuhant rám hirtelen.
Szívemből rémület szökellt, mint a bokorból a vad,
kiáltottam vón s keserűn szájon vágott a hab.

A hátam mögött szüntelen valami oráított.
Iszonyúbb volt, mint óriás tarajos gyíkok
csordája, az a tenger ott s én küzdöttem vele,
elfelejttem, hogy mit sem ér az ember élete.

Úsztam vagy úsztam volna, ám úgy értem partot ott,
hogy vert a hullám s végül egy hatalmas kidobott

Az a születésnap, amelyen e szövegeket a költő megfogalmazta, az utolsó volt számára, az utolsó, amelyről még ő maga emlékezhetett meg, hogy alig több mint fél évvel később — a krisztusi kort megérve, ennél többet csak a jövőben s másoknak remélve — a szárszói sínekre hajtsa fejét. Talán ezért érezzük olyan lírai módon sürítettnek, keménynek a bevezetesként idézett prózában írt vallomást, s ezért nem látjuk pusztá ötletnek, groteszknak, mert a megszenvedett lét bizonyosságát vetíti vissza a születés „páros kínú” pillanatába a költői személyességnek azzal a hitelessé, amely áthatja egész életművét.

József Attila születésnapja azóta szimbólummá lett, szimbólumává a magyar költészetnek, mint ahogy életműve is elhatároló fontosságúvá vált a magyar és a világlíra történetében is, mert következetesen egyesítette magában a nemzeti hagyományokat és a kortárs líra legjelentősebb áramlatait. Következetes, becsületos volt József Attila társulásában és kapcsolódásaiban is: még az apaként-barátként tisztelt Kosztolányival szemben is megvédte a költőt, a legnagyobb elődöt, akit ma már nem védenünk kell elsősorban, hanem József Attila-i módon érteni és megérteni: *Ady Endrét*.

Adyhoz ott kapcsolódott József Attila, ahol az a legnehezebb s a legszükségesebb volt. Ady ugyanis akkor hoz — korát megelőzően — igazán újat, amikor világossá lesz számára, hogy a kísértelesség nem a tájban, hanem az emberben feszül, amikor a világ kaotikusságát, fragmentumokra szakadását éli át költői szinten: „Egész világ szóttje kibomlott” — mondja, s egy másik versében mint-ha csak ezt folytatná: „Minden egész eltörött”, s a világ, az Egész széttörésétől, szétszakadásától az Ady-versek szóttje is kibomlik. Formailag is zűlétt lesznek e versek, s József Attila lesz az, aki előbb újraindítja Ady életérzését:

Csak ami nincs, annak van bokra,
csak ami lesz, az a virág,
ami van, széthull darabokra,

hogy éppen ebből kiindulva, a Babits Mihálynak címzett *Magad emésztő*-ben megfogalmazhassa:

Akár egy halom hasított fa,
hever egymáson a világ,
szorítja, nyomja, összefogja
egyik dolog a másikat
s így mindenik determinált.

Mert József Attila épp a költőelőd, Ady Endre fölvetette kérdésekre válaszolva lett a „rend költője”, aki híres mottóját, hogy „aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni” — valóban a merész alászállástól a fölemelkedés pontosan követhető, s értelmileg mindig kemény, logikailag kristálytisztán látható ívével valószínűtlen, s jutott el a törvény s az igazság felismeréséig. Az Ady-látta káoszt tárgyiasította, nevén nevezte, s ezzel le is győzte. Mint ő maga mondta:

ez összevissza kusza szövevénybe
társadalmunkba, elme kell, nagy fénybe,
mely igazodni magára mutat.

S a rendteremtés, a harmóniára találás igénye szóval meg életművének egész motívumrendszerében. Ezért kapcsolódhatnak logikusan egymáshoz: a személyiség kiteljesedéséhez nélkülözhetetlen „játék”, a „szabadság” szükségességének és vaskemény logikával megépített gyönyörű „rendje”:

Jöjj el, szabadság! Te szűlj nekem rendet,
jó szóval oktasd, játszani is engedd
Szép komoly fiadat!

Ha saját kora nem is vallotta magáénak, számunkra már törvényszerűnek tűnt, hogy a költészet ünnepét épp az ő születésnapja jelentse nekünk évről évre. Sok mindent lehet kiolvasni verseiből, sok irányba lehetett és lehet folytatni, de mindképpen példa, példája marad életműve annak a törekvésnek, hogy a bonyolultnak, diszharmonikusnak látszó világban a felszín mögött a törvényt, a lényegyet igyekezzék a költő meglátni, hogy társadalmiság és személyesség egymást örökösön felidéző szintézisében igyekeznek megjeleníteni. A költészet napja ezért szembesítés is minden alkalommal. „Enbennem öleli meg hőset az újak készülő világ” — mondta a költő, s ha máskor nem, hát a költészet napján fel kell mérnünk, igazán magunkénak vallhatjuk-e már József Attilát, helyesen élünk-e örökségével (mint Kassák mondta), „örökbehagyott kaptárai méze”-vel! És szembesítés a költészet napja azért is, mert ilyenkor újra és újra fölvetődik a kérdés: van-e, s mi a szerepe a költészetnek napjainkban? A kérdés jogosan merült föl már a 30-as évek közepén is, amikor a még komplex módon értékelő gondolkodók is — mint C. P. Snow — kezdtek két kultúráról, s a kultúrák közötti szakadástól beszélni. Ha a pusztá statisztikai adatokra hagyatkoznánk, fölérősdíhetne, mintegy igazolódna e korábbi kelendő szkepszis, s különösen akkor, ha a művészeteken s az irodalmon belül szűken csak a lírát vizsgáljuk. Az utóbbi évtizedekben a költők száma valóban erősen megcsappant, s elmarad a prózairók, a regényírók serege mögött. S ha magukat a műveket vesszük, akkor a költészet háttérbe szorulása még feltűnőbb: a megjelent könyveknek nem egészen 1 százaléka, a megjelent szépirodalmi munkáknak alig 3 százaléka a verseskötet. Vajon meg kell húznunk a vészharangot, vajon a líra végleg kiszorul a fontos emberi kifejezésformák közül?

Ernst Fischer, az irodalomtudós nélkülözhetetlennek mondta a költészetet: „*nélkülözhetetlen immanens varázserejénél fogva is*”. József Attila — egyik esztétikai töredékében — líraiban ugyan, de hasonlóan fogalmazott: „*Szükséges, hogy vers írassék, különben meggörbülne a világ gyémánttengelye.*” Félreismerhetetlenül valami rendkívüli, a költészetet teremtő, s az azt befogadó léleknek valamely különös, megfoghatatlannak, s mégis létezőnek látszó állapotára utalnak e gondolatok, még akkor is, ha a legridegebb logikával keressük végső, racionális magyukat. Igen, szükséges a költészet, a teremtet világ: a való világ helyébe s mellé állított szemléleti egész, mert nélküle az emberi teljesség szenvedne csorbát. S különösen napjainkban, atomizálódó, rohanó mindennapjainkban „szükséges, hogy vers írassék”, mert mindannyiunkban él az igény, az a szenvedély, amely a költőket arra ösztönzi, hogy önnön sorsuk, élethelyzetük törvényeit az ismeretlenből élénk hozzák, szavak szerkezetébe kovácsolják, s így mindannyiunk számára lehetővé tegyék, hogy az emberi világban működő erők látszólag áttekinthetetlen rendjét, rendszerét, nem egyszer játékát megismerjük, s e költői-művészi megismerés birtokában létünket a József Attila-i értelemben szabadabbá, s teljesebbé alakítsuk. Ezért is lehet ünnep a költészet napja. S ezért is mondom: legyünk büszkéek arra, s ha kell, büszkélkedjünk is vele, hogy éppen József Attila nevét viseli egyetemünk, mert mindig tudhatjuk a végső számadást: ha élete tragikusan ketté is tört, költészete művészi teljességet, követhető, követendő példát adott. Élünk vele!

SZIGETI LAJOS SÁNDOR